

ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی

جغرافیا

مجموعه راهنماهای تولید کتاب‌های آموزشی - ۲

ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی
راهنمای تولید کتاب‌های آموزشی برای
ناشران نویسندگان و معلمان مؤلف

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

دفتر انتشارات کمک‌آموزشی

تایستان ۸۳

با ورود به هزاره سوم میلادی، پیشرفت‌ها و تجربیات نوین آموزشی، این امکان را فراهم ساخته است که سخن گهربار پیامبر(ص)، «ز گهواره تا گور دانش بجوی»، یا به عبارت دیگر «یادگیری مادام‌العمر»، مصداق عملی یابد. امروزه یادگیری به زمان حضور در مدرسه محدود نمی‌شود، بلکه همان‌طور که در گزارش کمیسیون بین‌المللی درباره‌ی آموزش برای قرن بیست و یکم با عنوان «یادگیری، گنج درون» (Dolors، ۱۹۹۵) بیان شده است، یادگیری تمام جنبه‌های حیات انسان را دربرمی‌گیرد. تحقق چنین امر خطیری بدون بازناندیشی، بازسازی ساختارها و بازآفرینی مؤلفه‌های نظام آموزشی و زیرساخت‌های آن، بعید می‌نماید.

یکی از مهم‌ترین و رایج‌ترین منابع تحقق یادگیری مؤثر و پایدار در کشورمان، کتاب‌های آموزشی هستند. یادگیری اطلاعات از طریق کتاب، علی‌رغم گسترش اینترنت همچنان اهمیت خود را حفظ کرده است. (گانیه وریس، ترجمه مهجور، ۱۳۷۸).

کتاب‌های آموزشی توانسته‌اند، در کنار ابزار پیچیده و سریع توسعه یافته‌ی رسانه‌ای در سراسر نظام‌های آموزشی جهان همچنان اهمیت خود را حفظ کنند و به تحقق یادگیری در سطوح مختلف فراگیران بپردازند.

در حال حاضر، «سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش»، به عنوان یکی از مؤسسات بزرگ علمی فرهنگی و آموزشی کشور، در امر پژوهش، برنامه‌ریزی، تولید و ارزشیابی کتاب‌های آموزشی نقش عمده‌ای دارد. این سازمان، علاوه بر ساماندهی امور تولید و نشر کتاب‌های آموزشی، امر راهنمایی و جهت‌دهی به دست‌اندرکاران امور چاپ و نشر، در راستای تولید کتاب‌های آموزشی مناسب و مورد نیاز نسل

دانش‌آموزی، اولیاء، معلمان و کارشناسان آموزشی سراسر کشور را بر عهده دارد. آنچه در مجموعه‌ی حاضر فراهم شده است، تلاشی مقدماتی برای نیل به این مقصد می‌باشد. امیدواریم با نظرات ارشادی و اصلاحی کلیه‌ی صاحب‌نظران امر تعلیم و تربیت، در گام‌های بعدی، این تلاش‌ها کامل‌تر شوند و به سمت تحقق هدف‌های متعالی و آرمانی نظام آموزشی کشور پیش روند

دفتر انتشارات کمک‌آموزشی

ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی جغرافیایی

کتاب‌های درسی، همواره برای مؤلفان، مترجمان و ناشران انگیزه بخش بوده‌اند و آنان با مقاصد مختلف، به تألیف، ترجمه و نشر کتاب‌های مرتبط با کتاب‌های درسی روی آورده‌اند. مهم‌ترین و مؤثرترین این انگیزه‌ها عبارتند از: کمک به دانش‌آموزان برای یادگیری راحت‌تر و مؤثرتر، ارائه‌ی شیوه‌های جدید آموزشی، ارائه، یافته‌های جدید علمی در قالب کتاب‌های آموزشی، تأثیرگذاری بر برنامه‌های درسی و هدایت برنامه‌ریزان، و حتی کسب درآمد و شهرت.

آن دسته از کتاب‌های آموزشی نیز که در محدوده‌ی علم جغرافیا نشر یافته‌اند، از این قاعده جدا نیستند.

کتاب‌های جغرافیایی چه درسی باشند و چه غیردرسی، برحسب ماهیت خاص خود، گستردگی چشمگیری دارند. این گستردگی گاه به حدی است که شناسایی این کتاب‌ها را از سایر کتاب‌های علوم و یا حتی کتاب‌های معلومات عمومی دشوار می‌سازد. اما از آن‌جا که هدف این نوشته، ارائه‌ی ویژگی‌های کتاب‌های آموزش جغرافیاست، محدوده‌ی این کتاب‌ها را رابطه‌ی مستقیم یا غیرمستقیم آن‌ها با کتاب‌های درسی رسمی مدرسه‌ها (کتاب‌های درسی دوره‌های ابتدایی، راهنمایی و متوسطه) مشخص می‌سازد.

این نوشته بر ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی مناسب برای دوره‌ی راهنمایی تحصیلی تأکید دارد؛ هر چند بعضی از این ویژگی‌ها با ویژگی‌های کتاب‌های دوره‌های ابتدایی و متوسطه نیز همخوانی دارند.

انواع کتاب‌های آموزشی جغرافیایی

منظور از کتاب‌های آموزشی جغرافیایی در این نوشته، کتاب‌های غیردرسی هستند. گرچه، کتاب‌های درسی نیز جزو کتاب‌های آموزشی

محسوب می‌شوند. کتاب‌های آموزشی جغرافیایی خود به دو دسته‌ی کمک‌آموزشی و کمک‌درسی تقسیم می‌شوند:

الف) کتاب‌های کمک‌آموزشی جغرافیایی:

۱. کتاب‌های تکمیلی دانش‌افزایی برای دانش‌آموزان، در دایره‌ی وسیع‌تری نسبت به کتاب‌های درسی، به علم جغرافیا می‌پردازند. تا دانش‌آموزان علاقه‌مند به مباحث گسترده‌تر بتوانند، نیازها و کنجکاوی‌های خود را درباره‌ی مسائل جغرافیایی جهان امروز برطرف کنند.

۲. کتاب‌های دانش‌افزایی، مهارتی و روشی برای معلمان و کارشناسان که در آن‌ها، موضوع‌های زیر به تنهایی یا به شکل مجموعه، ارائه شده‌اند: الف) ارائه‌ی اطلاعات تکمیلی برای گسترش دانش جغرافیایی معلمان و کارشناسان.

ب) ارائه‌ی مهارت‌های جغرافیایی و تمرین آن‌ها برای افزایش توانایی‌های تدریس معلمان و توجه به این مهارت‌ها برای کارشناسان.

ج) ارائه‌ی یافته‌های جدید در زمینه‌ی آموزش جغرافیا در کشورهای گوناگون جهان و چگونگی تبادل تجربیات و اطلاعات و روش‌های برنامه‌ریزی درسی، برای کارشناسان برنامه‌ریز درسی جغرافیا.

ب) کتاب‌های کمک‌درسی جغرافیایی:

۱. کتاب‌های کار و فعالیت‌های یادگیری برای دانش‌آموزان که در آن فعالیت‌هایی به منظور گسترش یادگیری بهتر و عمیق‌تر و طولانی‌تر مهارت‌ها و یا دانش جغرافیایی دانش‌آموزان گنجانده شده است.

۲. کتاب‌های تمرین برای تقویت و آموزش جبرانی یادگیری دانش‌آموزان که موضوعات کتاب‌های درسی را با گسترش بیش‌تری توضیح می‌دهند و

در بعضی موارد نیز تمرین‌ها و فعالیت‌های درج شده در کتاب‌های درسی را حل می‌کنند و راه‌های انجام فعالیت‌ها و نحوه‌ی دستیابی به نتایج کار را، به طور روشن توضیح می‌دهند.

هدف‌های کتاب‌های آموزشی

همچنان که در معرفی انواع کتاب‌های آموزشی جغرافیایی مطرح شد، این کتاب‌ها هدف‌های متنوعی دارند که گاه در برخی از کتاب‌ها به شکل ترکیبی آمده‌اند. اما روی هم رفته، هدف‌های یاد شده را می‌توان به دو هدف عمده تقسیم کرد:

الف) کمک به دانش‌آموزان برای یادگیری عمیق‌تر و مؤثرتر.
ب) کمک به معلمان و برنامه‌ریزان (کارشناسان) برای بهبود تدریس و یا آگاهی از دستاوردهای نوین آموزشی و بهره‌گیری از آن‌ها در تدوین برنامه‌های تازه‌ی درسی و تجدیدنظر در برنامه‌ها.

ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی جغرافیایی
کتاب‌های آموزشی جغرافیایی یک سلسله ویژگی‌های عمومی و مجموعه‌ای از ویژگی‌های اختصاصی دارند. ویژگی‌های عمومی آن‌ها که در همه‌ی کتاب‌ها مشترکند، عبارتند از:

الف) ساختار فیزیکی و کیفیت چاپ کتاب؛
ب) زبان و بیان کتاب؛
ج) استفاده از شکل و تصویر برای انتقال مفاهیم، پیام‌ها و پرورش مهارت‌ها؛
د) کیفیت مناسب (سازماندهی محتوا).
چون ویژگی‌های عمومی کتاب‌های آموزشی در همه‌ی شاخه‌های علوم، مشترکند، از توضیح بیش‌تر درباره‌ی آن‌ها خودداری کرده و علاقه‌مندان

را به مطالعه‌ی این موارد در مقاله‌ی قبل (ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی) دعوت می‌کنیم.

ویژگی‌های اختصاصی کتاب‌های آموزشی جغرافیایی

مؤلفان و مترجمان و ناشران کتاب‌های آموزشی جغرافیایی، قبل از هر نکته‌ای باید هدف‌های کلی آموزش جغرافیا را در دوره‌های متعدد تحصیلی در نظر داشته باشند. از آن‌جا که این نوشته بیش‌تر درباره‌ی کتاب‌های آموزشی دوره‌ی راهنمایی است، برای کمک بیش‌تر به گروه‌های یاد شده، هدف‌های مذکور را یادآوری می‌کنیم. بیان این هدف‌ها به خاطر رعایت آن‌ها در کتاب‌های آموزشی جغرافیایی و حرکت نسبی (نه مطلق) در چارچوب‌های هدف‌های تعیین شده است. مسلم است که مؤلفان و مترجمان کتاب‌های آموزشی نیاز دارند از این هدف‌ها اطلاع پیدا کنند. اما مجبور نیستند خود را در چارچوب این هدف‌ها محدود سازند، زیرا این وضع آنان را از نوآوری و ارائه اندیشه‌ها و تجربه‌های تازه باز می‌دارد.

هدف‌های کلی آموزش جغرافیا در دوره‌ی راهنمایی تحصیلی را می‌توان به سه حیطة: شناختی (دانش)، مهارتی و نگرشی تقسیم کرد:

الف) هدف‌های حیطة‌ی شناختی

- گسترش آشنایی با اصول، مفاهیم، اصطلاحات و قوانین دانش جغرافیا (طبیعی و انسانی).
- گسترش آشنایی با ویژگی‌های نواحی متنوع جغرافیایی در مقیاس‌های گوناگون.
- گسترش آشنایی با روش‌های تحقیق در جغرافیا.
- گسترش آشنایی با وسایل مطالعه در جغرافیا

- آشنایی با شیوه‌های بهره‌برداری از محیط‌زیست.
- آشنایی با شیوه‌های حفاظت از محیط‌زیست و منابع محیطی.
- گسترش آشنایی با خطرهای بلاهای محیطی.
- تعمیق شناخت روابط متقابل بین انسان و محیط زندگی او.
- آشنایی با مفهوم توسعه‌یافتگی و توسعه‌نیافتگی.
- لازم به یادآوری است که هدف‌های کلی بالا، به هدف‌هایی جزئی تقسیم شده‌اند که در کتاب‌های سه‌گانه‌ی جغرافیای دوره‌ی راهنمایی به آن‌ها پرداخته شده است. البته هر یک از هدف‌های کلی بالا می‌تواند، عنوانی برای یک کتاب آموزشی در زمینه‌ی جغرافیا باشد و توجه مؤلفان، مترجمان و ناشران ارجمند را به خود جلب کند.

ب) هدف‌های حیطة‌ی مهارتی

- گسترش مهارت‌های نقشه‌خوانی و تفسیر عکس‌های هوایی و جغرافیایی.
- گسترش توانایی استفاده از وسایل مطالعه در جغرافیا.
- گسترش انجام تحقیق در زمینه‌ی جغرافیا.
- کسب مهارت در تجزیه و تحلیل عوامل جغرافیایی.
- چنانکه ملاحظه می‌شود، این هدف‌ها نیز کلی هستند، اما به همین صورت نیز می‌توانند، در تولید کتاب‌های آموزشی جغرافیایی جداگانه‌ای مؤثر باشند.

ج) هدف‌های حیطة‌ی نگرشی

- ایجاد احساس قدردانی از خالق جهان و موهبت‌های الهی.
- تقویت حس علاقه به محیط پیرامون و سرزمین ایران.
- تقویت حس مسئولیت نسبت به حفاظت از محیط‌زیست و منابع طبیعی.

- اعتقاد به تأثیر عوامل جغرافیایی در تصمیم‌گیری‌ها.
- ایجاد همدردی با ملل مستضعف و حمایت از آن‌ها.
- این هدف‌ها نشان می‌دهند که برخلاف هدف‌های دو حیطه‌ی دانشی و مهارتی، دستیابی آن‌ها از طریق آموزش کتاب‌های آموزشی مستقل جغرافیایی امکان‌پذیر نیست و نیازمند کتاب‌هایی هستیم که تلفیقی از این هدف‌ها و هدف‌های دانشی و مهارتی را دنبال می‌کنند.
- ویژگی‌های کتاب‌های آموزش تکمیلی جغرافیایی به منظور دانش‌افزایی دانش‌آموزان
۱. اطلاعات و واقعیت‌های جغرافیایی را هدف‌دار ارائه می‌کنند و از پراکندگی اطلاعات می‌پرهیزند.
 ۲. در مخاطبان شگفتی و نشاط برمی‌انگیزند و به کنجکاوی‌های آنان پاسخ می‌دهند.
 ۳. به نیازهای دانش‌آموزان توجه دارند.
 ۴. به رشد و توسعه‌ی علمی مخاطبان کمک می‌کنند.
 ۵. تعمیم‌ها، مفاهیم و واقعیت‌ها را به شکل مستدل انتقال می‌دهند.
 ۶. به منظور افزایش گیرایی مطالب برای مخاطبان، در صورت امکان آن‌ها را در قالب‌های متنوعی مانند: داستان، شعر، نمایشنامه، گفت‌وگو، مصاحبه و گزارش، به شکل ساده یا ترکیبی ارائه می‌کنند.
 ۷. برای ارائه‌ی مطالب علمی نوآوری دارند.
 ۸. برای انتقال سریع‌تر و مؤثرتر مطالب به مخاطبان از تصویر، نمودار و نقشه‌ی جغرافیایی بهره می‌گیرند.
 ۹. علاقه‌ی مخاطبان به مطالعه‌ی بیش‌تر پیرامون موضوع یا موضوع‌های مطرح شده را تقویت می‌کنند.
 ۱۰. به معرفی منابع تألیف یا ترجمه‌ی کتاب و معرفی منابعی برای مطالعه‌ی بیش‌تر می‌پردازند.

- ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی جغرافیایی به منظور دانش‌افزایی و کتاب‌های مهارتی و روشی برای معلمان و کارشناسان
۱. حاوی اطلاعات نوین جغرافیایی برای گسترش دانش جغرافیایی معلمان و کارشناسان هستند.
 ۲. اطلاعات خود را با روش‌های تازه و جذاب بیان می‌کنند.
 ۳. حاوی مهارت‌های نوین جغرافیایی و تمرین‌های مربوط به آن‌ها، برای افزایش مهارت‌های حرفه‌ای تدریس جغرافیا در کلاس درس و طرح در کتاب‌های جدیدالتألیف و برنامه‌های آموزشی جغرافیا از طریق کارشناسان هستند.
 ۴. یافته‌های جدید روشی در تدریس جغرافیا، در کشورهای گوناگون جهان را برای مقایسه‌ی تطبیقی آن‌ها، با ایران ارائه می‌کنند.
 ۵. یافته‌های جدید روشی در برنامه‌ریزی درس جغرافیا، به ذکر نمونه‌هایی از کشورهای مختلف جهان برای مقایسه‌ی تطبیقی آن‌ها با ایران، ارائه می‌کنند.
 ۶. حاوی مهارت‌ها و تمرین‌های منطقی و قابل انطباق با کلاس‌های درس جغرافیای مدرسه‌ها و یا کتاب‌های درسی کشور هستند.
 ۷. توانمندی‌های معلمان را در زمینه‌ی طراحی فعالیت‌های کلاسی برای دانش‌آموزان، افزایش می‌دهند.
 ۸. موضوع‌های درسی آن‌ها با مسائل جامعه‌ی امروز و زندگی روزمره‌ی دانش‌آموزان و فناوری روز، درهم تنیده است.
 ۹. برنامه‌های درسی جغرافیایی را برای معلمان تشریح، تفسیر و تبیین می‌کنند.
 ۱۰. با نیازهای حرفه‌ای معلمان جغرافیا در دوره‌ی تحصیلی مربوط و نیازهای برنامه‌ریزان درسی، ارتباط دارند.

ویژگی‌های کتاب‌های آموزش جغرافیایی برای کتاب‌های کار و فعالیت‌های یادگیری برای دانش‌آموزان

۱. فرصت شکوفایی استعدادهاى دانش‌آموزان در مهارت‌های جغرافیایی را فراهم می‌کنند.

۲. فرصت کاربرد یافته‌های علم جغرافیا را در زندگی روزمره و مسائل اجتماعی دانش‌آموز فراهم می‌کنند.

۳. آموخته‌های دانش‌آموزان را در ارتباط با مطالب کتاب درسی و برنامه‌ی درسی، تعمیق می‌بخشند.

۴. مهارت‌های جغرافیایی مرتبط با کتاب‌های درسی و دانش جغرافیا را پرورش می‌دهند.

۵. زمینه‌ی استحکام و استمرار فرایند یادگیری دانش‌آموزان را ایجاد می‌کنند.

۶. فعالیت‌های یادگیری و مهارت‌های جغرافیایی متنوعی، بالاتر از کتاب درسی ارائه می‌کنند.

۷. زمینه‌ی پرورش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان را از طریق پیش‌بینی کارهای گروهی در فعالیت‌ها، ایجاد می‌کنند.

۸. فعالیت‌های علمی دانش‌آموزان را در محیط جغرافیایی محل زندگی آنها بسط می‌دهند.

۹. توجه مخاطبان را به شناخت و حفاظت از محیط‌زیست، از طریق فعالیت‌های سازماندهی شده، افزایش می‌دهند.

ویژگی‌های کتاب‌های آموزش جغرافیایی تمرین، به منظور تقویت و آموزش جبرانی یادگیری دانش‌آموزان

۱. درس‌های مطرح شده در کتاب‌های درسی را، به منظور کمک به یادگیری دانش‌آموزان بسط می‌دهند.
 ۲. بر نکته‌های ارزشمند آموزشی موجود در کتاب‌های درسی، تأکید می‌کنند.
 ۳. اطلاعات، مهارت‌ها و ارزش‌های موجود در کتاب درسی را به منظور تسریع یادگیری، طبقه‌بندی می‌کنند.
 ۴. از ارائه‌ی تمرین‌های تکراری و بی‌ارتباط با اهداف آموزشی جلوگیری می‌کنند و به تمرین‌های مندرج در کتاب، پاسخ می‌دهند.
 ۵. در ارائه‌ی فعالیت‌ها و تمرین‌های جدید، به منظور جبران کمبودهای احتمالی کتاب‌های درسی، نوآوری می‌کنند.
 ۶. از نمودارها، نقشه‌ها و تصویرهای جدید جغرافیایی، برای انتقال مؤثرتر مطالب کتاب‌های درسی، بهره می‌گیرند.
 ۷. الگوهای استاندارد ارزشیابی به مخاطبان ارائه می‌کنند.
 ۸. از ویژگی‌های کتاب‌های کار و فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان، بهره می‌گیرند.
 ۹. به جای موفقیت آنی و زودگذر در ارزشیابی‌ها، بر یادگیری مفاهیم، قوانین و مطالب مندرج در کتاب‌های درسی ارزش‌گذاری می‌کنند.
 ۱۰. خلافت‌های دانش‌آموزان را از طریق ارائه‌ی الگوهای مناسب یادگیری و تعامل با آنان، پرورش می‌دهند.
- لازم به یادآوری است که هر یک از گروه‌های کتاب‌های آموزش جغرافیایی، می‌توانند خارج از ویژگی‌های تعیین شده، نوآوری‌های پیش‌بینی نشده‌ای داشته باشند. بدین منظور، امتیاز خاصی در ارزشیابی‌ها در نظر گرفته می‌شود. نکته‌ی مهم دیگر این‌که، کتاب‌های آموزشی جغرافیایی، نباید خود را در چارچوب‌های تعیین شده‌ی برنامه‌های درسی محصور کنند، بلکه با نوآوری، هم به مخاطبان خود بهره‌رسانند و هم

سرمشقی باشند برای برنامه‌ریزان درس و معلمان تا برنامه‌ها و روش‌های
تدریس را بهبود بخشند.

چک لیست ارزشیابی از ویژگی‌های اختصاصی کتاب‌های

آموزشی جغرافیایی

کتاب‌های دانش‌افزایی برای دانش‌آموزان

حوزه آموزشی: جغرافیا

نویسنده/ مترجم:

عنوان کتاب:

کد:

ناشر:

ردیف	ویژگی	۱	۲	۳	۴	۵
		بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
۱	ارائه‌ی هدف‌دار اطلاعات و واقعیت‌های جغرافیایی و پرهیز از پراکندگی					
۲	بسرانگیختن شگفتی و نشاط در مخاطبان و پاسخگویی به کنجکاوی‌های آنان					
۳	توجه به نیازهای علمی مخاطبان					
۴	کمک به رشد و توسعه‌ی علمی مخاطبان					
۵	انتقال مفاهیم، تعمیم‌ها و واقعیت‌ها به صورت مستدل					
۶	ارائه‌ی مطلب در قالب‌های جذاب					
۷	نوآوری در ارائه‌ی علمی مطالب					
۸	بهره‌گیری از نمودارها، تصاویرها و نقشه‌های جغرافیایی، برای انتقال سریع و مؤثر مطالب					
۹	تقویت علاقه‌ی مخاطبان به مطالعه‌ی بیش‌تر پیرامون موضوع معرفی منابع تألیف، ترجمه و منابعی برای مطالعه بیش‌تر					
۱۰	سازمان‌دهی محتوای کتاب مناسب است					
	جمع					
	جمع کل					

چک لیست ارزشیابی از ویژگی‌های اختصاصی کتاب‌های آموزشی جغرافیایی

کتاب‌های دانش‌افزایی، مهارتی و روشی برای معلمان و کارشناسان
حوزه آموزشی: جغرافیا

نویسنده/ مترجم:

عنوان کتاب:

کد:

ناشر:

ردیف	ویژگی	۵ بسیار زیاد	۴ زیاد	۳ متوسط	۲ کم	۱ بسیار کم
۱	ارائه‌ی اطلاعات نوین جغرافیایی					
۲	ارائه‌ی اطلاعات با روش‌های تازه و جذاب					
۳	ارائه‌ی مهارت‌های نوین جغرافیایی و تمرین‌های قابل اجرا در کلاس یا گنجاندن در برنامه‌ی درسی					
۴	ارائه‌ی یافته‌های جدید روش تدریس با ذکر نمونه‌های تطبیقی					
۵	ارائه‌ی یافته‌های جدید روشی در برنامه‌ریزی درسی با ذکر نمونه‌های تطبیقی					
۶	ارائه‌ی مهارت‌ها و تمرین‌های منطقی و قابل اجرا و قابل انطباق در کلاس یا برنامه‌ی درسی					
۷	افزایش توانمندی‌های معلمان برای طراحی فعالیت‌های کلاسی دانش‌آموزان					
۸	درهم‌تنیدگی مباحث با مسائل جامعه‌ی امروز و زندگی روزمره‌ی دانش‌آموزان و فناوری روز					
۹	تشریح برنامه‌های درسی جغرافیایی برای معلمان و تفسیر و تبیین آن‌ها					
۱۰	ارتباط با نیازهای حرفه‌ای معلمان جغرافیا و برنامه‌ریزان درسی					
۱۱	سازمان‌دهی محتوای کتاب مناسب است					
	جمع					
	جمع کل					

چک لیست ارزشیابی از ویژگی‌های اختصاصی کتاب‌های آموزشی جغرافیایی

کتاب‌های کار و فعالیت‌های یادگیری برای دانش‌آموزان

حوزه‌ی آموزشی: جغرافیا

نویسنده/ مترجم:

عنوان کتاب:

کد:

ناشر:

ردیف	ویژگی	۱ بسیار کم	۲ کم	۳ متوسط	۴ زیاد	۵ بسیار زیاد
۱	فراهم کردن فرصت شکوفایی استعدادهای دانش‌آموزان در مهارت‌های جغرافیایی					
۲	فراهم آوردن فرصت کاربرد یافته‌های علم جغرافیا در زندگی روزمره و مسائل اجتماعی روز					
۳	تعمیق آموخته‌های دانش‌آموزان در ارتباط با مطالب کتاب‌های درسی و برنامه‌ی درسی					
۴	پرورش مهارت‌های جغرافیایی مرتبط با کتاب درسی و دانش جغرافیا					
۵	ایجاد زمینه برای استحکام و استمرار فرایند یادگیری دانش‌آموزان					
۶	جلوگیری از افزایش حجم کتاب درسی					
۷	تنوع در ارائه‌ی فعالیت‌های یادگیری و مهارت‌های جغرافیایی برای کتاب‌های درسی					
۸	ایجاد زمینه‌ی پرورش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان از طریق کارهای گروهی					
۹	بسط فعالیت‌های علمی دانش‌آموزان در محیط جغرافیایی محل زندگی					
۱۰	افزایش توجه به مخاطبان به شناخت و حفاظت محیط‌زیست از طریق فعالیت‌های سازماندهی شده					
۱۱	سازماندهی محتوای کتاب مناسب است					
	جمع					
	جمع کل					

چک لیست ارزشیابی از ویژگی‌های اختصاصی کتاب‌های آموزشی جغرافیایی

کتاب‌های تمرین به منظور تقویت و آموزش جبرانی یادگیری دانش‌آموزان
حوزه‌ی آموزشی: جغرافیا

عنوان کتاب: _____ نویسنده/ مترجم: _____

ناشر: _____ کد: _____

ردیف	ویژگی	۱ بسیار کم	۲ کم	۳ متوسط	۴ زیاد	۵ بسیار زیاد
۱	بسط درس‌های مطرح شده در کتاب درسی					
۲	تذکره‌های ارزشمند آموزشی در کتاب درسی					
۳	طبقه‌بندی اطلاعات، مهارت‌ها و ارزش‌های موجود در کتاب درسی به منظور تسریع یادگیری					
۴	جلوگیری از ارائه تمرین‌های تکراری و بی‌مورد و پاس‌گویی به تمرین‌های مندرج در کتاب به شکل منطقی					
۵	توآوری در ارائه فعالیت‌ها و تمرین‌های جدید، به منظور جبران کمبود احتمالی کتاب درسی					
۶	بهره‌گیری از نمودارها، نقشه‌ها و تصاویرهای جدید جغرافیایی، برای انتقال مؤثر مطالب					
۷	ارائه الگوهای استاندارد ارزشیابی					
۸	بهره‌گیری از ویژگی‌های کتاب‌های کار و فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان					
۹	ارزش‌گذاری بر یادگیری، به جای موفقیت آنی در ارزشیابی					
۱۰	پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان، از طریق الگوهای یادگیری و تعامل با آنان					
۱۱	سازمان‌دهی محتوای کتاب مناسب است					
	جمع					
	جمع کل					

سرفصل‌های موضوعی حوزه‌ی آموزشی جغرافیا «مربوط به دوره‌های مختلف تحصیلی»

در این بخش سعی شده است با توجه به نیاز معلمان و دانش‌آموزان، موضوعاتی را در حیطه دانش مهارت (از تعامل حیطه‌های دانش و مهارت کم‌کم حیطه نگرش نیز تحقق می‌یابد)

در دوره‌های آموزش ابتدایی، راهنمایی و متوسطه به تفکیک کتاب درسی مصوب جغرافیا ارائه نماییم، تا ناشران، مؤلفان و مترجمان ارجمند و زحمت‌کش با عنایت به موضوعات مطروحه خلاً گریزناپذیری را که در کتاب‌های درسی جغرافیا احساس می‌شود، پر نمایند.

جغرافیای سال سوم آموزش ابتدایی

الف) مفاهیم:

۱. خانواده
۲. بازار در ایران
۳. چادر نشین
۴. کشاورزی
۵. صنعت
۶. شهید
۷. محیط‌زیست
۸. جنگل و مرتع
۹. نقشه

ب) موضوعات:

۱. سوغات‌های مختلف در ایران

۲. اشتغالات زنان روستایی
۳. جاهای دیدنی
۴. آتش نشان چه کسانی هستند
۵. موزه چیست؟
۶. سفر در جاده‌های کوهستانی
۷. آب‌وهوای شمال ایران
۸. جهاد سازندگی در ایران
۹. وظایف پلیس
۱۰. پزشک کیست و چه مسئولیتی دارد؟

ج) مهارت‌ها:

۱. آمادگی برای مسافرت
۲. جهت‌یابی
۳. آداب زیارت کردن
۴. اطاعت از قانون
۵. گم شدن مریم
۶. برای من نامه بنویس
۷. مشخصات من

جغرافیای سال چهارم آموزش ابتدایی

الف) مفاهیم:

۱. محیط‌های گوناگون زندگی
۲. شهر و روستا
۳. کره و نقشه
۴. اشکال مختلف ناهمواری (کوه، دره، دشت و جلگه)

۵. پدیده‌های روی زمین (دریا، جنگل، بیابان و رود)
۶. بندر
۷. منابع در خشکی و دریا
۸. راه و بازرگانی

(ب) موضوعات:

۱. ماهی و ماهیگیری
۲. سد و انرژی در ایران
۳. وسایل حمل و نقل

جغرافیای سال پنجم آموزش ابتدایی

(الف) مفاهیم:

۱. جمعیت
۲. تقسیمات کشوری
۳. کوچ‌نشین، روستانشین و شهرنشین
۴. نفت و انرژی‌های دیگر
۵. صنعت، تولید و مصرف
۶. شب و روز
۷. فصل‌ها

(ب) موضوعات:

۱. کشورهای همسایه ایران
۲. عراق
۳. ترکیه
۴. جمهوری آذربایجان

۵. ارمنستان
۶. ترکمنستان
۷. افغانستان
۸. پاکستان
۹. گاورداری و زنبورداری
۱۰. محصولات کشاورزی ایران
۱۱. سیاره زمین

ج) مهارت‌های جغرافیایی در سال چهارم و پنجم آموزش

ابتدایی:

۱. کار با نقشه
۲. کار با گره
۳. کار با قطب‌نما (جهت‌یابی)
۴. کار با عکس‌های جغرافیایی
۵. خواندن نمودار

جغرافیای سال اول راهنمایی

الف) موضوعات:

۱. آشنایی با پدیده‌های سطحی کره جغرافیا: شامل (اقیانوس‌ها، قاره‌ها، مدارات و نصف‌النهارات مهم، استوا، قطبین، شکل زمین)
۲. ناهمواری‌های ایران: شامل (فلات، جلگه، دشت)
۳. خاورمیانه
۴. آب و هوای ایران و تقسیمات آن
۵. شناخت مناطق خشک ایران

۶. شناخت مناطق کوهستانی ایران

۷. شناخت مناطق ساحلی ایران

(ب) مفاهیم:

۱. بازرگانی (در ایران)
۲. راه‌ها و حمل و نقل (در ایران)
۳. کشاورزی (در ایران)
۴. دامپروری (در ایران)
۵. صنعت و معدن (در ایران)
۶. انرژی (در ایران)
۷. منابع آب (در ایران)
۸. شیلات (در ایران)
۹. رودهای ایران
۱۰. دریاچه‌های ایران
۱۱. جنگل‌های ایران
۱۲. کوه‌های ایران
۱۳. جانوران ایران
۱۴. بنادر و جزایر ایران
۱۵. بازارهای ایران
۱۶. محصولات کشاورزی ایران
۱۷. صنایع دستی ایران
۱۸. سوغات ایران
۱۹. جاهای دیدنی ایران
۲۰. جمعیت ایران
۲۱. عشایر ایران

۲۲. ماهی و ماهیگیری در ایران
تذکر: مهارت‌های دوره راهنمایی به طور یکجا در پایان این بخش ارائه خواهد شد.

جغرافیای دوم راهنمای تحصیلی الف) واژه‌ها و اصطلاحات - مفاهیم

۱. شبه‌جزیره‌های مهم جهان
۲. شبه‌قاره‌های مهم جهان
۳. کانال‌های مهم جهان
۴. تنگه‌های مهم جهان
۵. مجمع‌الجزایر مهم جهان
۶. دلتاهای مهم جهان
۷. مدارهای مهم کره زمین
۸. باد موسمی
۹. ساوان
۱۰. استعمار
۱۱. اروپای جوان
۱۲. اروپای پیر
۱۳. جنگل سوزنی شکل
۱۴. آیسبرگ

ب) مکان‌ها

۱. فلات تبت
۲. فلات آناتولی
۳. منطقه موسمی

۴. آسیای سبز
۵. آسیای خشک
۶. بیابان‌های آسیا
۷. آفریقای سبز
۸. بیابان‌های آفریقا
۹. آبشار ویکتوریا
۱۰. جنگل‌های استوایی
۱۱. واتیکان
۱۲. جنگل آمازون
۱۳. بنادر مهم بازرگانی جهان
۱۴. آمریکای لاتین
۱۵. جزایر اقیانوسیه
۱۶. قاره‌های جهان
۱۷. قطب جنوب

ج) موضوعات

۱. جمعیت آسیا و جهان
۲. ادیان بزرگ جهان
۳. نژادهای جهان
۴. زبان‌های دنیا
۵. مکان‌های دیدنی جهان
۶. پوشش گیاهی جهان (تایگا، تندرا و...)
۷. بادهای آسیا
۸. رودهای مهم جهان
۹. جانوران آفریقا

۱۰. معادن مهم جهان
۱۱. آب‌وهوای مهم در جهان
۱۲. محصولات مهم قاره‌ها (کشاورزی)
۱۳. صنایع مهم در جهان
۱۴. کشف قاره آمریکا
۱۵. جانوران استرالیا
۱۶. مهاجران اروپایی
۱۷. مهاجران آفریقایی
۱۸. کارشناس قطب جنوب
۱۹. تحقیقات در قطب جنوب

تذکر: با توجه به برنامه‌ریزی درس جغرافیا به نظر می‌رسد، جایگاه کشورشناسی قدری کمرنگ شده است. بسیار مفید خواهد بود چنانچه مؤلفان و ناشران و مترجمان محترم در ارتباط با شناخت کشورهای و رفع کمبود در این زمینه، به تألیف و ترجمه کشورهای مهم جهان به صورت مستقل بپردازند.

جغرافیای سال سوم راهنمایی

الف) واژه‌ها - اصطلاحات - مفاهیم:

۱. فرهنگ‌ها و اطلس‌های جغرافیایی
۲. مدل‌های جغرافیایی
۳. فرایند فرسایش
۴. آشنایی با اصطلاحات: شامل
۵. آبشار، مصب رود، فلات ساحلی، خط‌الرأس، پیچان‌رود، دره ۷ شکل، تپه ماسه‌ای و آتش‌فشان فعال

۶. تاقدیس‌ها و ناودیس‌ها، شکست و گسل
۷. تکنوتیک زمین
۸. جریان‌گذاز، ماگما، باتولیت
۹. چرخه آب در طبیعت
۱۰. حوضه رود، خط تقسیم آب، دبی‌رود
۱۱. زیست‌بوم
۱۲. منابع تجدیدپذیر و منابع پایان‌پذیر
۱۳. پراکندگی جمعیت
۱۴. روستای تمرکز-پراکنده
۱۵. منظومه شمسی
۱۶. سال نوری
۱۷. سیارات
۱۸. کهکشان
۱۹. راه شیری
۲۰. سحابی
۲۱. ستاره قطبی
۲۲. دب‌اکبر
۲۳. مختصات جغرافیایی - طول و عرض جغرافیایی
۲۴. رصدخانه
۲۵. حرکت انتقالی - حرکت وضعی

ب) موضوعات:

۱. نقشه و طرز تهیه آن، مقیاس نقشه، علائم در نقشه و انواع نقشه
۲. عکس هوایی و عکس ماهواره‌ای
۳. انواع نمودارهای جغرافیایی

۴. انواع فرسایش
۵. آتشفشان‌ها
۶. زلزله چیست
۷. عمل آب در سطح زمین
۸. آب‌های سطحی – آب‌های زیرزمینی
۹. سیل و سیلاب
۱۰. مشخصات فیزیکی دریاها (شوری آب دریا)
۱۱. حرکات آب دریا
۱۲. موج
۱۳. جزر و مد
۱۴. جریان‌های دریایی
۱۵. عوامل تأثیرگذار بر آب و هوا
۱۶. جمعیت و عوامل افزایش آن، مشکلات حاصل
۱۷. عوامل جذب و دفع جمعیت در جهان
۱۸. مهاجرت و عوامل آن – انواع آن
۱۹. روستا و مسایل آن
۲۰. شهر و مسایل آن
۲۱. جهت‌یابی در شب و روز
۲۲. قبله‌یابی
۲۳. مدارات، نصف‌النهارات و درجه‌بندی آن‌ها
۲۴. پیدایش ۴ فصل، اختلاف ساعت و پیدایش شب و روز

تذکر مهم

❖ قبل از عناوین موضوعات مهارتی در جغرافیای دوره راهنمایی جا دارد توجه ناشران و مؤلفان را به تألیف و ترجمه فرهنگ‌های جغرافیایی نیز

جلب بنماییم. فرهنگ‌های جغرافیایی از کتاب‌های دانش‌افزایی است که خوشبختانه مورد استقبال فراوان نیز می‌باشد.

ج) مهارت‌های کلی جغرافیا در دوره راهنمایی:

*مهارت‌ها

□ مدل‌سازی، طرز ساخت ماکت سه‌بعدی از پدیده‌های طبیعی شامل: بادنما، گرداب میز شن، قطب‌نما، لایه‌های رسوبی، چین‌خوردگی، فشارسنج، ساخت نقشه‌های سه‌بعدی، کره جغرافیا

□ طرز رسم نمودارهای ستونی، منحنی، دایره‌ای، رسم جداول جغرافیایی، نقاشی از مناظر و پدیده‌های طبیعی، رسم نقشه و رسم چرخه‌ی آب در طبیعت

□ نقشه‌خوانی، تفسیر نقشه، خواندن نمودار، تفسیر نمودار، عکس‌خوانی، مقایسه عکس‌ها با یکدیگر، تفسیر عکس

□ انجام تحقیق و چگونگی اجرای یک پروژه تحقیقاتی، تهیه پرسش‌نامه
□ تهیه آلبوم عکس‌های جغرافیایی، کلکسیون سنگ

□ کار با رایانه در جغرافیا شامل: رسم نمودار، جدول، ذخیره کردن تصاویر جغرافیایی، جمع‌آوری اطلاعات به کمک سایت‌های جغرافیایی و...

□ چگونگی بازدید علمی جغرافیایی (گردش‌های علمی)، روش مصاحبه، گردآوری اطلاعات: فرضیه‌سازی و نتیجه‌گیری

□ مهارت حل مسئله، شامل: حمل مسایل مربوط به مقیاس نقشه، محاسبه بده‌رود، محاسبه سال نوری، محاسبه‌ی مختصات جغرافیایی

□ مهارت جهت‌یابی، قبله‌یابی، جهت‌یابی در شب، جهت‌یابی به کمک ساعت

بدیهی است مؤلفان محترم می‌توانند در این زمینه شیوه‌های انجام فعالیت‌های پیشنهاد شده را به صورت آموزشی، واضح و رسا تشریح کرده

و از تجربیات معلمان علاقه‌مند و دلسوز در این زمینه‌ها نیز یاری
بخواهند.

جغرافیای یک، سال دوم دبیرستان

الف) مسایل و مشکلات جغرافیایی:

۱. آب و بحران آب در ایران و جهان
 ۲. بیابان، بیابان‌زایی، بیابان‌زدایی
 ۳. آلودگی هوا، آلودگی آب‌ها در جهان و در ایران
 ۴. مخاطرات طبیعی در ایران، زلزله، سیل، خشکسالی
 ۵. مسایل جمعیت، رشد جمعیت، مهاجرت
 ۶. منابع طبیعی و انهدام آن‌ها
- ب) موضوعات جغرافیایی:
۱. اوضاع طبیعی و انسانی ایران
 ۲. آب و هوای ایران
 ۳. توده‌های هوا و تأثیر آن بر آب و هوای ایران
 ۴. شناخت ناهمواری‌های ایران، دشت، جلگه، چاله
 ۵. مساکن ایران
 ۶. اشتغال در ایران
 ۷. سکونت در ایران
 ۸. زمین‌شناسی در ایران
 ۹. دید ترکیبی (نگرش سیستمی)
 ۱۰. آب‌های شیرین
 ۱۱. چگونگی استفاده آب در ایران
 ۱۲. بهره‌برداری آب در بخش‌های مختلف
 ۱۳. توان‌ها و محدودیت‌های بیابان

۱۴. جنگل و مراتع و نقش آن‌ها
۱۵. گازهای گلخانه‌ای
۱۶. گرم شدن زمین
۱۷. باران اسیدی
۱۸. بیابان
۱۹. کمربندهای فشار در اطراف زمین
۲۰. پیش‌بینی زلزله
۲۱. راه‌های مقابله با سیل و خشکسالی
۲۲. بهمن و راه‌های مقابله با خطر بهمن
۲۳. جمعیت: موالید، مرگ‌ومیر در جهان و ایران
۲۴. تراکم جمعیت: نرخ رشد، هرم شی جمعیت
۲۵. مهاجرت: عوامل جاذبه و دافعه در مهاجرت
۲۶. اثرات مهاجرت
۲۷. جهانگردی
۲۸. گردشگری در ایران و جهان
۲۹. تاریخچه گردشگری
۳۰. اثرات مثبت و منفی گردشگری
۳۱. مکان‌های دیدنی ایران و جهان

جغرافیای دو، سال سوّم متوسطه

الف) موضوعات:

۱. ناحیه و ناحیه‌بندی سطح زمین شامل:
۲. نواحی دمایی و نواحی بارش در ایران و جهان
۳. تقسیم‌بندی کوپن
۴. نواحی گیاهی و جانوری زمین

۵. ناحیه‌بندی براساس معیار خاک در جهان
۶. ناحیه‌بندی براساس معیارهای انسانی
۷. زبان‌های عمده دنیا (نواحی زبانی)
۸. ادیان عمده‌ی دنیا (نواحی دینی)
۹. نواحی ساحلی - انسان و سواحل
۱۰. فرسایش دریایی - فرسایش در کوهستان
۱۱. آلودگی سواحل
۱۲. انسان و کوهستان
۱۳. فرسایش بیابانی
۱۴. نواحی مرطوب و جنگلی جهان
۱۵. توان‌ها و محدودیت‌های نواحی بیابانی
۱۶. توان‌ها و محدودیت‌های نواحی قطبی
۱۷. ویژگی‌های قطبی
۱۸. زندگی گیاهی و جانوری در قطب
۱۹. کاشفان قطب
۲۰. انسان و قطب
۲۱. گردشگری در قطب
۲۲. مشکلات زندگی شهری
۲۳. نواحی سیاسی
۲۴. ویژگی‌های مرز - انواع مرز
۲۵. مرزهای طبیعی - مرزهای غیرطبیعی
۲۶. نواحی مهم صنعتی جهان
۲۷. سازمان اپک
۲۸. سازمان اکو

ب) مفاهیم و اصطلاحات:

۱. ناحیه‌بندی در جغرافیا
۲. معیارهای ناحیه‌بندی: شامل معیارهای طبیعی - انسانی
۳. چشم‌انداز: طبیعی - فرهنگی
۴. فقر و توسعه یافتگی
۵. مدیریت سواحل - جنگل‌زدایی
۶. نظریه انشقاق قاره‌ها
۷. آیسبرگ، منابع آب شیرین
۸. سکونت‌گاه‌های انسانی - مقر
۹. اصلاحات ارضی
۱۰. انقلاب سبز
۱۱. برنامه‌ریزی توسعه روستایی
۱۲. شهرنشینی - شهرگرایی
۱۳. نقش شهر
۱۴. مادرشهر - (متروپل)
۱۵. حومه‌نشینی
۱۶. مگالاپلیس
۱۷. تجارت شهر
۱۸. ویژگی‌های حکومت
۱۹. مرز
۲۰. قدرت ملی
۲۱. واحد سیاسی
۲۲. آپارتاید
۲۳. جهانی شدن
۲۴. جهانی‌سازی

- ۲۵. سیستم‌های کشاورزی
- ۲۶. کشت تخصصی
- ۲۷. مکان‌یابی صنعتی
- ۲۸. پیمان‌های اقتصادی تجاری

جغرافیای پیش‌دانشگاهی

الف) موضوعات:

- ۱. نقشه و نقشه‌برداری
- ۲. تاریخچه نقشه
- ۳. نقشه‌برداری هوایی
- ۴. نقشه‌برداری دریایی
- ۵. سیستم‌های تصویر نقشه
- ۶. نمایش پدیده‌ها در نقشه
- ۷. نقشه‌های ذهنی
- ۸. کاربرد رایانه در جغرافیا
- ۹. انواع سنجنده‌ها
- ۱۰. تصاویر ماهواره‌ای
- ۱۱. کاربردهای سنجش از دور
- ۱۲. دستگاه G.P.S
- ۱۳. انواع مدل‌های جغرافیایی
- ۱۴. برنامه‌ریزی محیطی
- ۱۵. تاریخچه آمایش سرزمین در ایران
- ۱۶. تاریخچه آمایش سرزمین در جهان

ب) مفاهیم:

۱. محیط طبیعی - محیط جغرافیایی
۲. ماهیت جغرافیا
۳. کار توگرافی
۴. منحنی میزان - نقشه‌های توپوگرافی
۵. سنجش از دور
۶. نگرش سیستمی
۷. امواج الکترومغناطیسی
۸. G.I.S یا سیستم اطلاعات جغرافیایی
۹. مدل‌های جغرافیایی
۱۰. سیستم‌های جغرافیایی
۱۱. نگرش سیستمی
۱۲. مدل فون‌تامن
۱۳. آمایش سرزمین
۱۴. مدیریت محیط‌زیست و جغرافیا

ج) موضوعات مهارتی جغرافیای دوره متوسطه:

۱. تفسیر عکس، نقشه و تصاویر ماهواره‌ای
۲. خواندن تصاویر و نقشه‌های هواشناسی
۳. تفسیر نمودارها
۴. رسم نیمرخ توپوگرافی
۵. خواندن نقشه‌های توپوگرافی
۶. انجام پژوهش‌های جغرافیایی
۷. محاسبات آماری در جغرافیا
۸. جمع‌آوری اطلاعات و پردازش اطلاعات

۹. مراحل نقشه برداری زمینی
۱۰. ترسیم نقشه های ذهنی (کروکی)
۱۱. ساخت مدل های فیزیکی سیستم تصویر
۱۲. جست و جوی اینترنتی - کار با رایانه
۱۳. ترسیم چارت سیستم های اطلاعاتی جغرافیایی
۱۴. کار با GPS
۱۵. ترسیم فلوچارت سیستم های باز و بسته
۱۶. ترسیم مدل های چارتری در جغرافیا

لازم به ذکر است که مؤلفان محترم می توانند جهت آشنایی بیشتر با اهداف و رویکردهای نهان و آشکار برنامه درسی جغرافیا که در کتاب های درسی این رشته در آموزش عمومی کشور تجلی یافته است با کارشناسان و برنامه ریزان درس جغرافیا در دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی از نزدیک دیدار و گفت و گو داشته باشند.

مجموعه راهنماهای تولید کتاب های آموزشی می کوشد تا یافته های علمی کاربردی و دیدگاه های کلیه صاحب نظران درباره ی سامان بخشی کتاب های آموزشی را برای استفاده نویسندگان، ناشران و سایر پدیدآورندگان کتاب های آموزشی ارائه کند.

سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی
دفتر انتشارات کمک آموزشی
دبیرخانه سامان بخشی کتاب های آموزشی
<http://samanketab.roshdmag.ir>